

UDK 821.163.4.09 Petrović Njegoš P. II

Izvorni naučni rad

Boban BATRIĆEVIĆ (Cetinje)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost Cetinje

boban.batricevic@fcjk.me

KAKO JE SVE POČELO – NJEGOŠEV LIK U SLUŽBI PROMOCIJE DANILA I PETROVIĆA

U radu su analizirani počeci korišćenja Njegoševa lika u promovisanju crnogorskih vlasti koji će se nakon smrti knjaza Danila I Petrovića znatno intenzivirati, naročito u XX vijeku. Kao vladar i pjesnik koji je budućim procesima u Crnoj Gori i okolnim teritorijama koje su naseljavali Južni Sloveni udario široki ram, Njegoš će biti veoma podesna ličnost za prilagođavanje ideološkim i političkim potrebama u postnjegoševskom dobu. U dosadašnjim studijama o ovome pitanju zaobilažena je epoha Njegoševa nasljednika.

Ključne riječi: Njegoš, Petar II Petrović, knjaz Danilo, Crna Gora, ideologija, propaganda, korišćenje, interpretiranje

Početak korišćenja Njegoša u političkome pragmatizmu crnogorskih vlasti vezujemo za njegova nasljednika – Danila Stankova Petrovića. Lik i djelo(vanje) Petra II bilo je presudno za Danilovo preuzimanje vlasti. Prije svega, Njegoševa posljednja volja iskazana u testamentu omogućuje Danilu da porazi svoje suparnike. Zato se već na početku borbe za crnogorski tron morao mnogo puta pozivati na Njegoševu odluku koja mu je pribavljala legitimitet. Njegoš je u tome dokumentu jasan: za „nasljednika mogega ostavljam Danila, Stankova sina, a mogega sinovca, kojemu ostavljam vladичество kako je od starine uzakonjeno u Crnu Goru. Istome Danilu svekoliko moje dvižimo imuće što imam u Crnu Goru, ostavljam i preporučujem momu bratu Peru, da Danila u svaćemu, kako svojega sina, nastavlja, doklena se Danilo učini sposoban narodom upravljati“.¹ Takva odluka nije bila po volji Njegoševu bratu Peru Tomovu, predsjedniku crnogorskoga Senata i trgovačkome magnatu koji je poslije Njegoša bio najmoćnija politička i finansijska figura Crne Gore. Česti Vladičini boravci u inostranstvu zbog liječenja, faktički su od Pera Petrovića učinili crnogorskoga upravitelja koji je tako stekao autoritet među

¹ Lazar Tomanović, *Petar Drugi Petrović-Njegoš kao vladalac*, Cetinje, 1896, str. 211.

glavarima i članovima državne uprave – oni su u njemu videli način da se aktuelna struktura koja je imala brojne ekonomske privilegije održi na vlasti. Po njegovoj logici testamentalna volja ne bi se ugrozila ukoliko bi Danilo Petrović otišao u Rusiju da završi mitropolitsko školovanje, na koje ga je već Njegoš bio poslao, kako bi nakon sticanja zvanja mogao upravljati crkvenim pitanjima, dok bi se on s druge strane proglasio za gospodara i na sebe preuzeo odgovornost prvoga čovjeka Crne Gore.² Takvo rezonovanje uzburkalo je političku situaciju u zemlji, Crna Gora bila je na ivici stranačkih sukoba između Danilovih i Perovih pristaša. Ulogu pomiritelja između zavađenih strana preuzeli su predstavnici ruske diplomatije u Beču i Dubrovniku, koji su vještima akcijama nastojali da smire novonastalu situaciju i Danilu Petroviću omogućе dolazak na vlast. Vijest o Njegoševoj smrti Danila je zatekla u Beču, 8. novembra 1851. godine, odakle se spremao ići u Rusiju na školovanje. Po prijemu depeše odmah se pismeno obratio ruskim predstavnicima u tome gradu i zatražio dozvolu da otputuje u Petrograd kako bi o svemu što može snaći Crnu Goru obavijestio ruskoga cara. Upravo tim Danilovim pismom Mejendorfu otpočinje kovanje duge istorije upotrebe Njegoševa lika – Danilo se, ne znajući da postoji testament koji mu potvrđuje nasljeđe, poziva na Njegoševe riječi iz 1850. godine, prema kojima je vladika saopštio senatorima da priznaju Danila za nasljednika.³ Da bi dodatno potkrijepio i dokazao svoje nasljedničko pravo Danilo je istakao da je od „sedam do evo prošlih mojih 24 godine kod mojega preminuvšeg strica i Vladike pitomcem bio“.⁴ Nekoliko dana kasnije Mejendorf je Danilu pokazao sadržaj testamenta, na osnovu kopije koju mu je poslao ruski diplomata Jeremija Gagić iz Dubrovnika, koji je čuvao taj Njegošev dokument. Dobivši konačnu pravnu legitimaciju Danilo piše pismo ruskome caru u kojemu moli za priznavanje njega kao nasljednjika kako bi se ispoštovala Njegoševa posljednja volja.⁵

Ruski car dao je potvrđan odgovor a Danilu je sugerisano da se vrati u Crnu Goru, preuzme vlast i tek onda otputuje za Petrograd radi rukopoloženja za vladiku. Do Danilova povratka iz Rusije Crnom Gorom bi upravljao Pero Tomov. Ne znajući za te okolnosti, novembra 1851. godine predsjednik crnogorskoga Senata organizovao je narodnu skupštinu na kojoj je Pero To-

² Samo nekoliko dana nakon smrti Petra II, Pero Tomov organizovao je „narodnu skupštinu“ na kojoj je donešena odluka da se on proglasi za gospodara Crne Gore, o čemu je izvijestio predstavnike ruske diplomatije u Dubrovniku koji su budno pratili novonastalu situaciju, strahujući za moguće neredе u Crnoj Gori. Rusima je posebno odgovarao mir na crnogorsko-turskoj granici. Detaljnije: Branko Pavićević, *Knjaz Danilo*, Beograd, 1990, str. 36–37.

³ Isto, str. 38.

⁴ Isto.

⁵ Dušan Vuksan, „Knjaz Danilo Petrović Njegoš. Stupanje na presto i prva godina vlade“, *Zapisi*, Cetinje, 1931, str. 195.

mov proglašen za svjetovnoga gospodara, a Danilo Njegoševim nasljednikom na vladicihanskom tronu.⁶ Ta odluka nije se svidjela Rusima, ne zato što se tu uobličila ideja o sekularizaciji Crne Gore jer je taj scenario već neko vrijeme razmatran,⁷ već zbog dezavuisanja Njegoševe nedvosmislene odluke da za crnogorskoga vladara imenuje Danila Petrovića. Ruski poslanik pri bečkome dvoru Mejendorf snabdio je Danila zvaničnim dokumentima koji su potvrđivali legalitet njegova izbora za Njegoševa nasljednika i riješenost ruskoga Imperatora i vlade da priznaju Danila kao novoga gospodara Crne Gore, te ga uputio za Cetinje.

Danilov dolazak na Cetinje decembra 1851. godine bio je sudbonosan za Crnu Goru. Hladan doček od strane crnogorskih prvaka i senatora nije ga pokolebao. Okupivši pratnju od pedestak ljudi, zajedno s bratom Mirkom pošao je pravo u Njegoševu rezidenciju – Biljardu, kako bi se suočio sa svojim konkurentom. Pobljiža saznanja o toj raspravi koja se desila između Danila Stankova i Pera Tomova pružaju nam memoarski spisi Nikole I Petrovića, koji je kao desetogodišnjak prisustvovao tome događaju.⁸ Za nas je taj zapis posebno značajan jer nam otkriva na koji se način Danilo pozivao na Njegoša; u njemu nalazimo i jedan simboličan gest koji je s psihološke ravni posebno djelovao na prisutne crnogorske prvake u Biljardi – „svak opet šede na svoje mjesto, a stolice za Danila nema. On se prošetala po sobi dva-tri puta, pa opazivši stolovaču pokojnoga Vladike, oko koje je bio obavijen crni veo, hitro pride k njoj, ščepa veo i raskide ga, pa šede na stolovač. 'E sad nije prazna ova stolica. Gospodo senatori i ostala braćo i gospodo, žalim i nikada ne mogu prežaliti mojega velikoga strica, mojega Gospodara i predšestvenika i vazda ću žaliti, što se nijesam ovđe namjerio kad se upokojio. I mojim tu prisustvom šćahu se izbjeći mnoge nepromišljenosti, koje su od smrti njegove nastupile“.⁹ Epizoda iz Biljarde, iako o njoj saznajemo preko svjedoka koji ju je zapisao nekoliko decenija kasnije, a znajući preko drugih izvora za Danilovu prgavu i osionu prirodu, govori nam nedvojbeno da je Njegošev nasljednik veoma bio svjestan simboličnoga značenja sijedanja na vladčinu

⁶ Živko Andrijašević, „Političko djelovanje i vladarska ličnost knjaza Danila Petrovića“, In: Knjaz Danilo Petrović Njegoš, *Politički spisi* (priredio Živko Andrijašević), Podgorica, 2016, str. 12.

⁷ O razmatranjima podjele crkvene i svjetovne vlasti u Crnoj Gori vidjeti: Rade Turov Plamenac, *Memoari*, Podgorica, 1997, str. 337; *Crnogorsko-ruski odnosi 1711–1918*, tom I, Podgorica – Moskva, 1992, str. 260; Pavle Rovinski, *Crna Gora*, III, 1994.

⁸ Ove spise možemo smatrati relevantnim izvorom, uz naravno svu neophodnu opreznost kad je u pitanju korišćenje memoarske građe. To dodatno potvrđuje činjenica da se na njih pozivaju dva crnogorska historičara – Branko Pavićević i Živko Andrijašević u svojim monografijama o knjazu Danilu.

⁹ Nikola I Petrović Njegoš, *Autobiografija, Memoari, Putopisi*, Cetinje, 1969, str. 26–27.

stolicu. Iako je stolica bila korotno opremljena, ona je predstavljala crnogorski tron koji je Njegoševom smrću ostao upražnjen. To što Pero Tomov i pored sve podrške koju je imao među crnogorskim prvacima nije šeo na nju i na taj način dočekaio Danila pokazuje koliko je bio nesiguran u svoj izbor. Danilo se toga nije libio – smakavši korotni veo s Njegoševe stolice riješio je dilemu crnogorskoga nasljednika demonstrirajući pritom odlučnost pred prisutnima. A prisutnih nije bilo malo no je po riječima očevica bila okupljena „mnozina vojvoda i serdara u velikoj sali Biljarde“, dok je samo s Danilove strane bilo najmanje „pedeset ljudi“, što je već rečeno. Sve to zajedno – brojna a podijeljena publika, dva pretendenta na vlast i naoružana pratnja obojice, u situaciji će je mala „stvar falila, jedna dlaka, pa da se nečuvana krv prospe i junak na junaka ne zakolje“, ¹⁰ čitavome mikrodogađaju daju dramsku komponentu, što nam dozvoljava da u toj „analogiji s dramom“, kako je govorio Kliford Girc, posmatramo sudbinu cijele Crne Gore. ¹¹ Sijedanje na Njegoševu stolicu bio je svojevrstan dramski obrt nakon kojeg će uslijediti aristotelovska katarza – pošto je prisutnima kristalizovao svoje namjere, pozvao je Pera Tomova da razgovaraju nasamo. Po okončanju žučne rasprave došlo je do „pročišćenja“, zemlja je spašena unutrašnjega sukoba, a Pero je prihvatio Danila za novoga crnogorskog gospodara. Zanimljivo je pomenuti da je ta „drama“ imala prolog, veoma interesantan za našu analizu. Naime, prije ulaska u Biljardu Danilo je pošao do Cetinjskoga manastira, gdje je Vladika prvobitno bio sahranjen, da posjeti Njegošev grob. Prema Nikolinu kazivanju Danilo je tu „dugo vremena klečao“. Taj postupak nam u metaravni otkriva početke nečega što će kasnije postati praksa svih crnogorskih vlasti – poseta Njegoševu počivalištu ¹² poprimila je ritualni karakter, dimenziju inicijacije, ulogu miropomazanja pred primanje krune. „Analogija s dramom“ osvjetlila nam je u ovome slučaju dva važna simbola – Njegošev tron (stolicu) i Njegošev grob, koje je Danilo veoma vješto iskoristio u trenucima preuzimanja vlasti.

Danilo Petrović koristio je Njegoša i u propagandi. Ako propagandu posmatramo kao jedan od značajnih oblika društvene komunikacije u kojoj je propagator motivisan da njenim konzumerima pošalje ili nametne određene ideje s određenim ciljem, u konkretnome slučaju – sticanje podrške među senatorima i crnogorskim narodom – nalazimo da je Njegoševo nasljeđe za Danila odigralo jednu od ključnih uloga. U toku izlaganja svojega političkog programa na kojemu se trebalo temeljiti njegovo državničko djelovanje, Da-

¹⁰ Isto, str. 26.

¹¹ Jer da je napetost prerasla u krvoproliće, sukob iz Biljarde prenio bi se na čitavu zemlju, a Crna Gora zapala u duboku političku i unutrašnju krizu, i to baš u trenucima kad je Osman-sko Carstvo spremalo kaznenu ekspediciju Omer-paše Latasa.

¹² Naročito nakon izdizanja groba na Lovćen, o čemu će više riječi biti u nastavku teksta.

nilo je pred senatorima i okupljenim narodom objelodanio da sav kapital koji je Njegoš čuvao u evropskim bankama neće uzeti za sebe, već ga proglasiti „narodnim“, odn. državnim. Od toga novca obećao je izgradnju i popravku puteva, podizanje škola, otvaranje štamparije, popravku crkava,¹³ pomoć sirotinji i povećanje plata državnoj administraciji.¹⁴ Pragmatičan populistički manevar donio je Danilu veliku popularnost, o čemu nam govore i neki inostrani izvori. *Srpske novine* u Beogradu izvijestile su da se crnogorski narod „obradovao“,¹⁵ dok je ruski poslanik u Beču, Mejendorf, u izvještaju državnome ruskome kancelaru Neseljrodeu istakao: „Odlučnost koju je pokazao kako u Senatu tako i u prisustvu stanovništva iz raznih djelova zemlje (...) da upotrijebi imetak koji je vladika zavještao (...) izvršila je snažan uticaj na duhove i stvorila mu mnoge prijatelje“. ¹⁶ Danilo je „Njegoševim parama“ kupio popularnost i zahvaljujući njima imao osnov da krene u realizaciju svojih strateških nastojanja i velikih državičkih vizija. Od situacije koju nam je opisao Nikola đe Danilu prilikom dolaska na Cetinje dok je šetao, prije scena iz Biljarde, na njegovo »Dobar večer« od prolaznika »neko odgovara, a neko ne odgovara«¹⁷, Danilo je veoma brzo došao do situacije koja mu je »stvorila mnoge prijatelje«. Koliku je političku i propagandnu dimenziju imala odluka o proglašenju „Njegoševih para“ za državne, vidi se po tome što je ta odluka i zvanično potvrđena nekoliko mjeseci kasnije, na narodnoj skupštini održanoj na Cetinju septembra 1852. godine, na kojoj su sve starješine i članovi državne administracije – od senatora do perjanika, položile zakletvu knjazu Danilu.¹⁸

U vladarskome smislu nastavak Njegoševa puta za Danila značio je dalju etatizaciju, centralizaciju i jačanje državnih institucija. Knjaz Danilo je nekoliko godina nakon preuzimanja vlasti uspio izvršiti niz značajnih reformi koje su Crnu Goru znatno modernizovale – preuredio vojsku, uredio crkvu, odredio poreze, obnovio rad osnovne škole, suzbio plemensku anarhiju te maja 1855. godine donio Zakonik, koji je jedan od najvažnijih pravnih spomenika novije crnogorske istorije. U spoljno-političkome pogledu uspio je aktuelizovati crnogorsko pitanje i uticaj proširiti na okolno pravoslavno stanovništvo koje je živjelo pod Osmanskim Carstvom (naročito u Hercegovini

¹³ B. Pavićević nam donosi zanimljiv izvor đe nalazimo da je jedan ruski izaslanik „sa žaljenjem mogao da konstatuje da je crkveni život u Crnoj Gori za Njegoševe vladavine bio skoro 'zamro', da su crkve potpuno 'zapuštene', da u nekim crkvama 'jedva ako postoje po jedna ili dvije ikone', da se sama Cetinjska mitropolija 'nalazi u žalosnom stanju'.“ Vidi: Pavićević, str. 44.

¹⁴ Isto.

¹⁵ *Srpske novine*, Beograd, 16/28. II 1852, str. 20.

¹⁶ Pavićević, str. 44.

¹⁷ N. Petrović, str. 25.

¹⁸ O uzimanju knjaževske titule i toj narodnoj skupštini, vidi: Andrijašević, str. 15–16.

šećanja“, „istorizacija“ i „naturalizacija“ prirode.²² Sjedinivši Lovćen s Njegošem, „humaniziranjem“ planinskoga vrha koji se veoma dobro vidi s mora, s jadranske obale Boke Kotorske i iz kompletne oblasti Skadarskoga jezera i severne Albanije, te Cetinja, novovjekovnog prijestonog grada Crne Gore, knjaz Danilo je okolnome stanovništvu u kolektivnu kognitivnu mapu usadio kotu koja je simbolizovala Crnu Goru i njenu nezavisnost, što je na kulturalnu memoriju zajednice odigralo neviđenu ulogu. Između stanovništva i Lovćena uspostavljena je idiosinkratičnost velikih razmjera, pa će od sredine XIX vijeka do danas, kako je uočio F. Šistek, u vezi „s promjenama političkih režima, državnih granica i ideologija te kristalizacijom novovremenih južnoslovenskih identiteta postepeno“ dolaziti do „znatne diversifikacije i konfliktnih tumačenja značenja Njegoševe grobnice. S obzirom na veliki značaj Lovćena i samoga Njegoša za Crnogorce, Srbe i ostale Jugoslovane ova grobnica je u toku 19. i 20. vijeka u više navrata postala predmet pokušaja aktuelizovanih reinterpretacija“, na što će se u nastavku ovoga rada (naročito za period XX vijeka) posebno obraćati pažnja.²³

O velikoj ceremoniji koja je pratila Njegoševo sahranjivanje na Lovćenu 1855. godine nije sačuvano mnogo izvora, od domaćih gotovo nijedan, s obzirom na to da su naredbe ovakvoga tipa najvjerojatnije izdavane usmenim putem i činjenice da Crna Gora toga doba nije imala zvanična glasila. Ali na osnovu informacija koje crpimo iz nekoliko izvora inostrane provincijencije i dubljim iščitavanjem od onog koji je primjenjivan u dosadašnjim studijama koje su tretirale drugu Njegoševu sahranu, možemo skopčati sliku koja nam potvrđuje Danilovu svjesnost simbolike toga čina. Kontekstualizacija s nekim događajima i procesima u tome nam dodatno može pomoći. Dakle, Njegoš je pred kraj života iskazao želju da bude sahranjen blizu crkve koju je podigao na Lovćenu, što je učinjeno nekoliko godina kasnije. U prvome redu zbog loših vremenskih prilika, ali i rata s Turcima („prva Omer-pašina godina“) jer su Crnogorci strahovali da bi zbog nebranjene kapele u toku ratnoga stanja osmanski vojnici mogli prodrijeti do Lovćena i odnijeti Njegoševu glavu sultanu kao ratni trofej.²⁴

Zahvaljujući radu S. M. Štedimlje koji je prikupio većinu novinskih izvještaja austrijskoga i srpskoga porijekla saznajemo da je svečanome prenošenju Njegoševih ostataka na Lovćen 1855. godine prisustvovao veliki broj ljudi.²⁵ Najčešće riječi u tim tekstovima koje se pominju pri opisu pogreba

²² Anthony D. Smith, *Chosen peoples: Sacred Sources of National Identity*, Oxford and New York Press, 2003, str. 134–136.

²³ Isto, str. 104–105.

²⁴ Isto, str. 109.

²⁵ Ljubica Klančić (Štedimljin pseudonim), »Drugi Njegošev pogreb«, *Istorijski zapisi*, Godina XV, knjiga XIX, Sv. 2, Titograd, 1962.

jesu: „svečanost“, „velika svetkovina“, „velika svečanost“ potvrđuju nam da se radilo o dobro pripremljenome događaju. Bitnost informacije za strane medije očitava se i po tome što je u periodu neposredno prije i poslije prijenosa kostiju, granica između Austrije i Crne Gore bila zatvorena zbog pojave kolere, a ona se ipak probila.²⁶ Prema navodima iz *Agramer Zeitung* „s velikom pompom (...) su sahranjeni posmrtni ostaci (...) Pedeset sveštenika, svi velikodostojnici Crne Gore i preko 2000 osoba sačinjavali su pratnju“, dok je na osnovu izvještaja poslatoga s Cetinja *Srpski dnevnik* zabilježio da se od rane zore počeo prikupljati narod, a da su „dva arhimandrita i dvadeset sveštenikah i dva đakona“ čitali molitve u Cetinjskome manastiru.²⁷ U daljem tekstu dobijamo podatak da je priređena topovska pratnja, da su potom Njegoševe ostatke Crnogorci iznijeli na Lovćen za „3 i po sata“ a da je nakon polaganja u raku zapucalo „1000 pušakah“ po dva puta, odakle se „sva vojska“ spustila na Ivanova Korita. Svjesni nepouzdanosti novinskih izvora kad je u pitanju utvrđivanje tačne brojke prisutnih, ipak na osnovu ovih opisa zaključujemo da je to bio izuzetno pošećen skup. Brojka koja se pojavljuje za vojnike „1000 pušakah“ vrlo je vjerovatna ako znamo da je knjaz iste te godine vojnom reformom podijelio crnogorsku vojsku na desetine i stotine, što će reći da nije bilo teško izvesti do Lovćena deset vojnih jedinica, s obzirom da je maksimalnom mobilizacijom Crna Gora mogla podići 20.000 ljudi na oružje. Iste godine je osnovana i Garda koja je brojala 400 ljudi, pa je moguća varijanta da se i cijela Garda našla na toj svečanosti. Prvi izvor navodi da je u pratnji bilo „2000 osoba“ pa je vjerovatna opcija da se pored hiljadu vojnika na Lovćenu našlo još hiljadu osoba, naročito ako računamo crkvene velikodostojnike, članove državne administracije i građane kojih je nesumnjivo bilo. Iscrpljivanje ovih podataka bilo nam je neophodno zbog kreiranja „predstave o realnom“ za čije je osiromašenje Mišel Fuko krivio istoričare. A ona će nam pomoći da procesiju s Lovćena promatramo očima Rut Haris koja je ispitivala hodočašće u Lurd, i njenim premetanjem u politički kontekst zapravo objasnila da se radilo o „nacionalnom pokretu pokajanja“, nastalom kao odgovor na poraz Francuza u ratu s Pruskom 1871. godine.²⁸

Ako lovćenski skup prebacimo u politički kontekst onda nam je slika mnogo jasnija – imamo prisutnu cijelu državnu hijerarhiju, od vladara preko velikodostojnika i vojske do naroda. Knjaz Danilo izvršio je Njegoševu sahranu tek nakon što je bio siguran da je njegova vlast veoma stabilna – do 1855. godine uspio je posredstvom Austrije i Rusije spasiti Crnu Goru od Omer-pašina napada; reformisati vojsku, sudstvo, izmijeniti članove Senata; uglavnom,

²⁶ Risto Dragičević, *Članci o Njegošu*, Cetinje, 1948, str. 117.

²⁷ Klančič, str. 299.

²⁸ Vidi: Ruth Harris, *Lourdes: Body and spirit in a Secular age*, 1999.

obračunati se s opozicijom i izvršiti dvije kaznene ekspedicije u Piperima i Bjelopavlićima, plemenima koja su se opirala centralizaciji crnogorske vlasti; te kao zenit prvoga dijela svoje vladavine donijeti Zakonik. Svijetu i Crnoj Gori trebalo je staviti do znanja da je uspostavljen funkcionalan sistem i da se zemlja kreće putevima osavremenjenja. U toku Njegoševe sahrane evropsku političku scenu opterećivao je Krimski rat; austrijske novine dok pišu o sahrani u istome izvještaju ističu kako dvije trećine Crnogoraca nije htjelo povjerovati u pad Sevastopolja;²⁹ austrijsko javno mnjenje na neki je način opominjalo Danila da se ne miješa u taj sukob. S druge strane, knjaz je spajanjem Njegoša i Lovćena – stvaranjem simbola crnogorske suverenosti, prije pojave televizije i bilborda, stavio do znanja velikim silama da želi priznavanje crnogorske nezavisnosti i da je on jedan od faktora na Balkanu na kojega moraju računati, dok je okolnim Južnim Slovenima pokazao svjetionik oko kojega trebaju orbitirati. Sahrana na Lovćenu bila je demonstracija moći domaćim sumnjičavcima – prvi put uniformisane jedinice crnogorske vojske³⁰ stajale su kao Pretorijanci prvome svjetovnome crnogorskome vladaru u novovjekovnoj istoriji. Nacija je preko toga pejzaža trebala percepirati kohezivne sile koje su počele da melju plemensku samovolju, iznad koje sada postoji mašinerija državne administracije. Važno je naglasiti da je tokom 1855. godine, kao i prethodne godine, Crnu Goru zadesila glad,³¹ te da je ova procesija odigrala i ulogu negdašnjega rimskog spektakla ili još bliže nama, jednu od uloga karnevala na Crnogorskome primorju u srednjemu i novome vijeku. Šteta je što o drugome Njegoševu pogrebu nije sačuvano domaćih pisanih tragova koji bi nam prezentovali posmrtno govore s Lovćena ili eventualno recitovanje Njegoševe poezije, čija bi diskurzivna analiza još upečatljivije razotkrivala procesiju. Ipak, dimenzije recepcije toga događaja možemo naslutiti pukom matematikom – ako je na Lovćenu bilo „2.000 ljudi“ to znači da je od ukupno 93.000 Crnogoraca koliko je pobrojano na prvome državnom popisu,³² 2,1% stanovništva prisustvovalo prenošenju mošti. No, na osnovu kasnijih događaja prilikom političkih poseta uviđamo da je drugom Njegoševom sahranom stvoreno političko hodočašće na Lovćenu.

Koliko su na simboličkoj ravni Danilovi potezi bili važni pokazuju nam dalji tokovi istorije. Hercegovina će planuti krajem 1857. godine, a Crnogorci uzeti učešća u tome, potpirujući i pomažući ustanike, a potom i direktnim manevrima svoje raspoložive vojne sile, što će kulminirati sredinom 1858. kad će crnogorska vojska na Grahovcu odnijeti veliku pobjedu nad osmanskim

²⁹ Klančić, str. 295.

³⁰ *Krstonosna vojska* uvedena 1855. Svaki je njen pripadnik na kapi morao nositi krst.

³¹ Pavićević, str. 207.

³² Andrijašević, str. 40.

trupama. Posljedica cijele te kampanje bila je Carigradska konferencija na kojoj su se razgraničili Crna Gora i Osmansko Carstvo. Crnoj Gori je priznato pravo na dio hercegovačkih oblasti čime je njezina teritorija proširena za oko 1.500 km².³³ Danilova koncepcija borbe za nezavisnost i proširenje državne teritorije nije odgovorala Njegoševim zamislima, jer je on na mnogo realnijim i praktičnijim temeljima vidio ostvarivanje međunarodnoga priznanja svoje zemlje. „Obnova Ivanbegovine“³⁴ bila je bliža vizijama vladike Vasilija, nego projekcijama dva Petra, dok je pripajanje teritorija koje su u srednjem vijeku pripadale dinastiji Crnojević bilo izglednije u knjaževim očima od „topljenja u srpske nesreće“. Prema mišljenju B. Pavićevića, Danilo se u ideološkim pogledima ipak nije odrekao Njegoševe nacionalno-političke misli, već je „shvatao na identičan način; u vladichinoj nacionalnoj ideologiji vidio je pravi put za svoj preporod i za obnovu stare istorijske slave.“³⁵ A Njegošev negdašnji odnos prema nekim Crnogorskim plemenima, knjazu će izuzetno valjati za opravdavanje svojih učinaka. Naime, nakon gušenja pobune u plemenu Kuči 1856. godine zbog antidržavne i proosmanske politike njihova jednog dijela, evropska se javnost zainteresovala za taj događaj budući da je moglo doći do narušavanja mira između Crne Gore i Osmanskoga Carstva, jer je pobunu Kuča potpirivao skadarski paša. Knjaz je tvrdio da Kuči pripadaju Crnoj Gori, a evropske su diplomate pokazivale razumijevanje za njegove zahtjeve kako ne bi došlo do oružanoga sukoba na tursko-crnogorskoj granici. Jedino se Austrija držala rezervisano tvrdeći da Kuči pripadaju Skadarskome pašaluku. U protestnome pismu koje je knjaz Danilo poslao austrijskome konzulu Mamuli, vidimo da je politika Petra II prema Kučima bila njegov glavni argument u dokazivanju kučke pripadnosti Crnoj Gori: „knjaz je isticao da je ovo pleme još od kraja XVII i početka XVIII vijeka otpočelo da ratuje zajedno s Crnogorcima protiv Turaka, da su kroz čitav XVIII vijek to nastavili, da su zajedno s Crnogorcima opsjedali Spuž (...) i što je najvažnije, nikada nijesu Turcima plaćali danak, a da su knjaževu prethodniku, Petru II Petroviću Njegošu, tu državnu obavezu redovno ispunjavali“.³⁶ I u pismu Konstantinu Petkoviću, novome ruskome konzulu u Dubrovniku, dvije godine kasnije (1858) Danilo će svoju akciju u Kučima (a usputno i u Piperima i Bjelopavlićima) pravdati Njegoševom praksom: „Pod vladom blaženopočivšeg Vladike Petra II, god. 1847. Vezir Skadarski Osman Paša, podbuni mitom novcem i svakojakom robom, kako Kuče i Pipere, tako i Bjelopavliće i Nahiju Crmničku, radeći da ih

³³ Živko Andrijašević & Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica, 2006, str. 191.

³⁴ O koncepciji „Obnova Ivanbegovine“, vidi: Isto, str. 185.

³⁵ Pavićević, str. 412.

³⁶ Isto, str. 235.

prisvoji pod oblast Tursku; ovi pak zbog mita tako i učine, njeke prime darove i odvoje se od Crnogore ne priznavši ni Crnogorce ni Turke, dokle ih Vladika na skoro silom oružja sebi potčini“.³⁷

Iznijeti primjeri korišćenja Njegoševa lika nesumnjivo dokazuju da je knjaz Danilo političko-propagandnom praksom naslutio njegov značaj te prvi otvorio široke horizonte te upotrebe. Za razliku od kasnijih epoha zbog interregnuma u izdavačkoj djelatnosti nakon zatvaranja Njegoševe štamparije za vrijeme Omer-pašina napada na Crnu Goru i pretapanja olovnih slova u fišeke, nemamo izvora za otkrivanje Njegoševe „javne slike“ u Danilovo doba – ne možemo saznati kakvu je recepciju imalo Njegoševo djelo, u kojemu pravcu je analizirano i da li je u sklopu određenih kampanja vlasti stvarana slika koja s komunikološkoga aspekta podstiče na neko djelovanje one kojima se poruka šalje. Na osnovu dimenzija Njegoševe upotrebe iz perioda Danilova nasljednika Nikole I Petrovića, kad već imamo obilje dokaza o stvaranim „stereotipima o Njegošu i njegovu djelu“ za određenu akciju, ali i na osnovu Danilovih simboličnih i direktnih pozivanja na Vladiku, možemo naslutiti da su se interpretativne mogućnosti i svijest o njima počele začinjati. Mnogo je drugačija slika javnoga mnjenja u društvu bez novina i naučno-kulturnih publikacija – komunikacija na liniji „vlast – oni kojima se vlada“ zasniva se na objavama, preko posrednika ili direktno na javnim skupovima. A Danilo je na svim važnijim javnim skupovima koje smo navodili pominjao Njegoša, pozivao se na njega ili priređivao nešto njemu u čast, pritom promovisući sebe i svoju politiku. Njegoševa poezija zasigurno je bila živa nakon njegove smrti, a činjenica da su gusle igrale jednu od presudnih uloga u stvaranju javnoga mnjenja i bile osnovni kulturni sadržaj crnogorskoga društva toga perioda, bez dvojbe nas navode na zaključak da je Njegoševa ideološka misao iskazana u *Ogledalu srpskome*³⁸ itekako bila živa u epohi knjaza Danila, budući da se taj repertoar izvodio na pomenutome najpopularnijem crnogorskom muzičkom instrumentu. Iako je stepen pismenosti crnogorskoga društva bio na najnižim mogućim skalama, „zna se pouzdano“ da je to „bila vrlo popularna knjiga u Crnoj Gori, toliko popularna da su njezini primjerci dostizali zapaženu cijenu“.³⁹ Ideološka težina toga djela i njegov mobilizatorski potencijal odgovarali su Danilovoj antiosmanskoj i oslobodilačkoj politici, jer bi u suprotnome zabranio izvođenje tih pjesama na guslama.

Danilova veoma uspješna vladavina okončaće se avgusta 1860. godine kada je ubijen. Upotreba Njegoševa lika i djela koju je on prvi uspostavio, za vrijeme njegova nasljednika dobiće mnogo šire gabarite.

³⁷ Knjaz Danilo Petrović Njegoš – Konstantinu Petkoviću, ruskom konzulu u Dubrovniku (Cetinje, 12. 8. 1858. godine), In: D. Petrović, *Politički spisi*, str. 286.

³⁸ O ideološkoj težini toga Njegoševa djela, detaljnije u uvodnom poglavlju ovoga rada.

³⁹ Novak Kilibarda, *Studije i ogledi o crnogorskoj usmenoj književnosti*, Podgorica, 2012, str. 167.

Bibliografija:

- Andrijašević, Živko & Rastoder, Šerbo, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica, 2006.
- Dragičević, Risto, *Članci o Njegošu*, Cetinje, 1948.
- Harris, Ruth, *Lourdes: Body and spirit in a Secular age*, 1999.
- Kilibarda, Novak, *Studije i ogledi o crnogorskoj usmenoj književnosti*, Podgorica, 2012.
- Klančič Ljubica (Savić Marković Štedimlja), »Drugi Njegošev pogreb«, *Istorijski zapisi*, Godina XV, knjiga XIX, Sv. 2, Titograd, 1962.
- Pavićević, Branko, *Knjaz Danilo*, Beograd, 1990.
- Petrović Njegoš, knjaz Danilo, *Politički spisi* (priredio Živko Andrijašević), Podgorica, 2016.
- Petrović Njegoš, Nikola I, *Autobiografija, Memoari, Putopisi*, Cetinje, 1969.
- Smith, Anthony, D., *Chosen peoples: Sacred Sources of National Identity*, Oxford and New York Press.
- *Srpske novine*, Beograd, 16/28. II 1852.
- Stojanović, Dubravka, „Istorija uzvraća udarac – Nova istorija savremene Evrope“, In: Grupa autora, *Dometi srpske i evropske istoriografije u poslednje dve decenije (1990–2009)*, Beograd, 2010.
- Šistek, František, *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*, Podgorica, 2015.
- Tomanović, Lazar, *Petar Drugi Petrović-Njegoš kao vladalac*, Cetinje, 1896.
- Vuksan, Dušan, „Knjaz Danilo Petrović Njegoš. Stupanje na presto i prva godina vlade“, *Zapisi*, Cetinje, 1931.

Boban BATRIĆEVIĆ

**HOW IT ALL BEGAN – NJEGOŠ IN THE SERVICE
OF PROMOTING DANILO I PETROVIĆ**

The present paper analyzes the beginnings of use of Njegoš's figure in promoting the Montenegrin authorities that would greatly increase after the death of Prince Danilo I Petrović, particularly in the twentieth century. As a ruler and poet setting a broad framework for the future processes in Montenegro and surrounding territories inhabited by South Slavs, Njegoš was a very suitable person for customization to ideological and political needs in the period after his death.

Key words: *Njegoš, Petar II Petrović, Bishop Danilo, Montenegro, ideology, propaganda, interpretation*